Terrilhoppend door Wallonië

PIRAMIDEN IN BELGIË?

Terrils **zeggen de Walen. Afvalbergen. Tussen Luik en Charleroi liggen er een kleine tweehonderd, een verstilde erfenis van de vroegere mijnbouw. Onder onze ogen veranderen de afvalbergen in een groene corridor. Op zoek naar de schoonheid van het industrieel erfgoed.**
'*Terrils* zijn net piramiden, je moet het alleen even zien.'

Tekst Anne Wesseling | **Fotografie** Paul Tolenaar

Als Olivier Rubbers zich vanaf *terril* de Saint-Jacques naar beneden stort, slaat mijn hart een slag over. ‘Kom terug!’ schreeuw ik tegen de wind in, terwijl Olivier met vrolijke reuzensprongen de steile helling afvliegt. ‘Doe niet zo eng!’
Grijnzend werkt Olivier zich weer een weg naar boven, zijn schoenen diep in de zachte steenpulver schoppend. ‘Het *is* niet eng’, roept hij terug. ‘Probeer maar. Je hebt in het gruis veel meer grip dan je denkt.’

Molshopen of piramiden?

Terril de Saint-Jacques ligt in Farciennes, een voorstad van Charleroi. Die stad werd ooit uitgeroepen tot de lelijkste plek op aarde en daar hebben de steenhopen in en rond de stad allicht bij geholpen. Terrils, slakkenbergen, steenhopen: het zijn de open afvalbergen van de mijnen. Qua vorm heeft zo’n terril wel wat van een vulkaan, er zijn er honderden van en samen vormen ze een lint van grote molshopen door de steenkoolgebieden van Wallonië, van de Borinage via Charleroi naar Luik.
‘La chaîne des terrils’, noemt Olivier het, de keten van terrils.
De kale steenhopen zijn in de loop der jaren deels begroeid geraakt. Olivier, gids op de slakkenbergen van Charleroi en omstreken, wijst het aan, terwijl we een pad over de terril volgen: ‘Deze berken zijn de pioniers, ze groeien zelfs op steen waar nog helemaal geen aarde op ligt. Door de afgevallen berkenbladeren vormt zich humus, waar weer nieuwe planten op kunnen groeien. Vlinderstruiken bijvoorbeeld.’
Eenmaal op de top van de Saint-Jacques wijst Olivier me de andere slakkenbergen (sommige terrils roken nog!) in en om Charleroi aan. Daar is de terril Saint-Gaston, de terril du Panama en de terril des Carabiniers. Dan krijg je de terril du Boubier, in de verte de terril Sebastopol, terril des Pays-Bas en de terril du Gouffre. Daarachter de terril des Aulniats en dan tenslotte de terril de Bonne Espérance.
In de schemering tekenen de conische vormen zich donker af tegen het landschap. ‘Mooi toch?’
Het is inderdaad mooi. Het komt door het perspectief. Beneden, vanaf de weg, zijn de terrils donker, dreigend, lelijk. Je moet hoog staan om het te kunnen zien, dan zie je hoe bijzonder dit landschap eigenlijk is.

‘Er zijn momenten’, zegt Olivier, terwijl we beginnen aan de afdaling, ‘dat ik me een archeoloog voel die zojuist de piramiden van Egypte heeft ontdekt. En tegen wie iedereen zegt: wat zíe je toch in die berg steen?’

Pippi Langkous-paradijs

De volgende ochtend gaan we op eigen houtje terrilhoppen, wat zonder gids nog helemaal niet meevalt. De slakkenbergen staan namelijk op stadsplattegronden nauwelijks of niet aangegeven. Vuistregel is: als er een witte plek op de kaart staat, zou het wel eens een terril kunnen zijn. Dat is ook de charme van de hele onderneming. Waar kun je op ontdekkingstocht naar witte plekken op de kaart? Gewoon om de hoek dus, bij de buren, in Wallonië.
De slakkenberg in Charleroi die we eigenlijk zoeken (Olivier: ‘Een terril die rookt, midden in de stad!’) kunnen we niet vinden, maar niet getreurd, het staat hier vol met die molshopen, dus we parkeren gewoon naast een andere terril: de Ry Oursel, in de buurt van Le Bois du Cazier – de mijn waar de grootste mijnramp uit de geschiedenis plaatsvond (zie kader pagina 33).
Als alle terrils een eigen karakter hebben, zoals Olivier zegt, dan is de Ry Oursel een Pippi Langkous-paradijs. Eromheen staat iets wat een hek zou willen zijn, maar al jarenlang door de hele buurt fluitend voorbij wordt gelopen om avontuurlijke welvaartsresten te dumpen die je nergens anders kwijt kunt. Een afgebladderd veewagentje hangt half tegen de helling, de cabine overwoekerd door braamstruiken. Er staat een olievat waarvan ik misschien niet eens wil weten wat erin gezeten heeft en nog een stuk verderop raap ik een dakpan uit een stapel puin. *‘Pottelberg Courtrai’* is erin gebakken, in hoekige, ouderwetse letters. Souvenir!
Het slingerpad dat we aanvankelijk volgen, blijkt nergens heen te leiden. Ik klim nog wel een eindje de steile steenkoolgruishellingen op, maar ik mis de flair en de durf van Olivier. Na 25 meter blijf ik steken bij een eenzaam berkenboompje, om vervolgens dan maar op mijn kont naar beneden te glijden. Als ik mijn handen schoonsla, zie ik pas hoe zwart mijn palmen zijn.

Foto boven: Gids Olivier Rubbers op de terril de Saint Jacques, met op de achtergrond onder meer de terril Saint-Gaston en de terrril du Panama.
Linksonder: uitzicht vanaf de Ry Oursel
Rechtsonder: In de kroegen van de voorsteden van Charleroi: ‘U komt voor de terrils? Is ‘t werkelijk waar?’

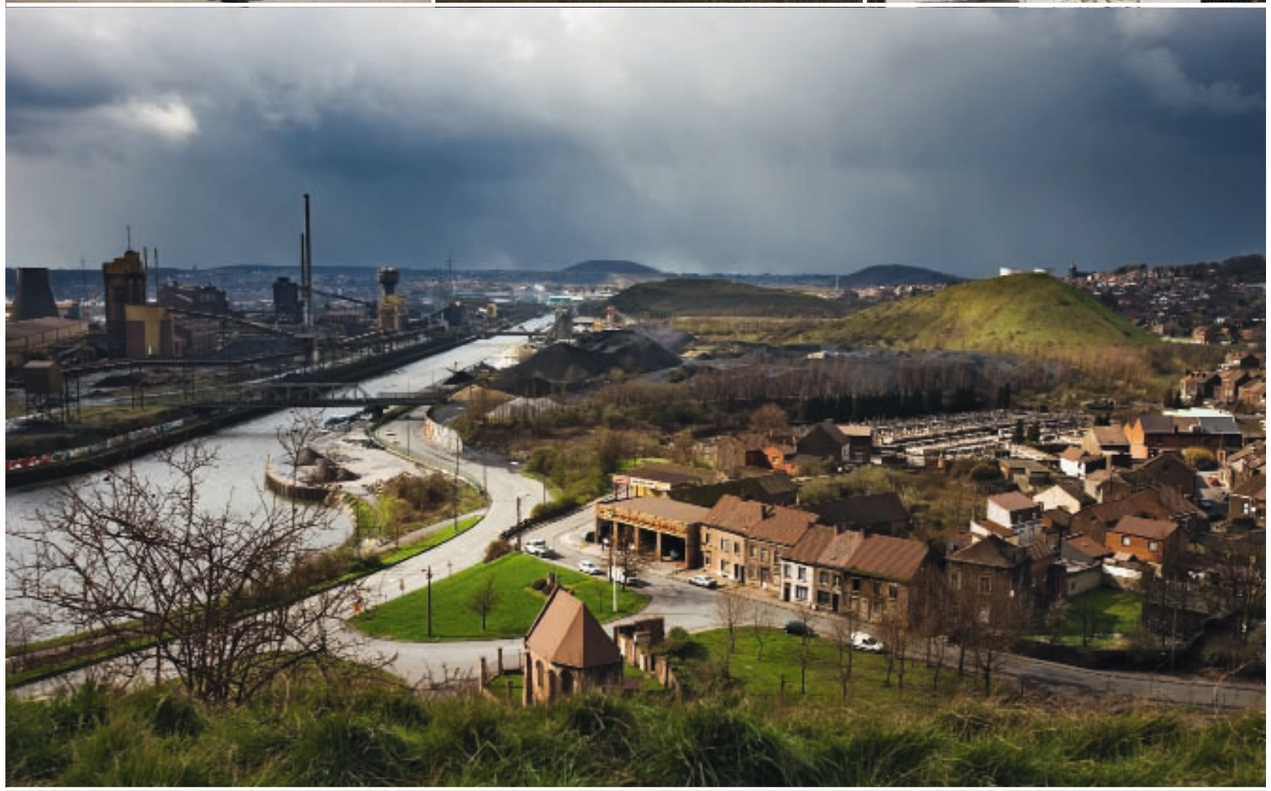

Boven van links naar rechts: Het Iguanodonmuseum in Bernissart. Het skelet werd in de mijn hier opgegraven - De top van de Hiercheuses. - Mijnvrouw in Charleroi.
Grote foto: Industrie en terrils aan de Samber bij Charleroi.

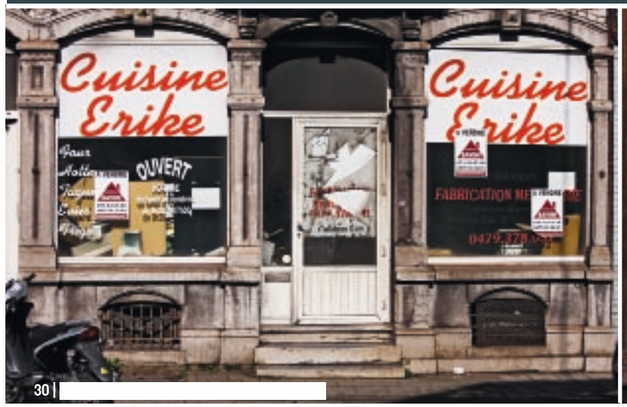

Patatje op het plein

Terrils te over, intussen. In Charleroi wil ik nog graag de *Hiercheuses* bezoeken. De oorspronkelijke Hiercheuses heb ik afgebeeld gezien in houtskool en potlood, het was de naam voor de mijnvrouwen die met lappen om hun voeten diep onder de grond de karren met steenkool door de gangen naar de schacht reden. Ze gaven hun naam aan een drietal gezusterlijk aan elkaar geklonken terrils van waaruit je uitkijkt over de industrieterreinen langs de Samber.
Maar hoe kom je er? Op de plattegrond die ik koop bij een kantoorboekhandel staan alleen witte plekken. 'Hebt u de terrils wel eens beklommen?', vraag ik de krantenman, die er per slot van rekening op uitkijkt.
'Die slakkenbergen? Ach welnee, daar heb ik niks mee. Ik heb twintig jaar in de zware industrie gewerkt, die industrieterreinen hoef ik niet meer te zien. Als ik klaar ben met mijn werk ga ik lekker naar mijn huis op de *campagne*.'
Ook zonder instructies blijkt het best te doen, al wordt het een avontuurlijke zoektocht: om het kerkje heen, onder het viaduct door, dan recht omhoog. Wacht even, als we nou links aanhouden? Ik blijf klauteren tot het terrein wat meer begint te glooien en we over een soort prairie verder kunnen lopen naar de top van de Hiercheuses.
Op de afgeplatte toppen is een pad uitgesleten. Het voelt alsof je bovenop een duin staat, maar dan middenin de stad en met zwart gruis onder je voeten, in plaats van geel zand. Beneden, aan de andere kant van het spoor, ligt het industriegebied van Charleroi, in bedekte tinten bruin. Drie schoorstenen staan naast elkaar, als een kandelaar. Op de blinde muren staan woorden: Carsid Groupe Duferco en THY-Marcelline. Aan de andere kant van de terrils hebben de huizen ons hun rug toegekeerd.
De lucht wordt plotseling vijf graden kouder en even later striemen er horizontaal strepen hagel door de lucht. Ik schuil in een soort holte naast een halve struik, een andere plek is er niet. Nog tien minuten later schijnt de zon. Het is een bijna onwerkelijke omgeving en we blijven er veel langer rondhangen dan nodig is. Pas als ik door en door verkleumd ben, wil ik naar beneden, lekker een patatje halen op Place Albert I.
'Ze hebben de terril beklommen!', zegt de vrouw van de frituur tegen de volgende bezoekers, met een knikje naar ons. Je ziet ze denken: zo zo, da's knap, dat doet nooit iemand. Hollanders hebben altijd wat raars.

Woeste hoogten

Langs de N90 naar Luik zien we bar weinig terrils. Er zijn er ook niet veel op dit stuk, de meeste zijn afgegraven om het steengruis te gebruiken bij de aanleg van de snelweg tussen Bergen (Mons) en Luik, in de jaren tachtig. Het is evengoed een mooie route, langs de Maas, die hier voor mijn gevoel de verkeerde kant op stroomt, namelijk landinwaarts. De rivieren waren de levensaders van de industriële revolutie. Volg de rivieren en je komt langs oude fabrieken. Dit was een rijke regio. Dit is waar het geld werd verdiend. Hier kwam de wederopbouw vandaan. En nu? Er hangt een regengordijn over het Waalse land en ik voel de mist tot in mijn botten.
Bij de terril du Hasard in Retinne, iets ten oosten van Luik, vinden we een parkeerplaats bij een laag gebouwtje aan de Rue de la Vaulx (*parking privé*) met een pad erachter dat omhoog lijkt te voeren, langs het bord Verboden Toegang voor Onbevoegden.
'Het mag geloof ik niet', zegt een jongen die daar werkt, 'maar niemand ligt ervan wakker als u toch naar boven gaat'.
Het heeft licht gesneeuwd, het wit vormt een hard contrast met het diepe zwart dat er hier en daar doorheen glinstert. Deze terril is aan de voet dichtbegroeid, maar verderop breekt het bos open. Volgens Olivier is dit een van de mooiste terrils van Wallonië, met uitzicht tot honderd kilometer ver, over België, Nederland en Duitsland. De top van de steenhoop is kaal. Deze terril is 350 meter hoog, de berg zelf 100 meter, maar wat mij betreft zou het de Mont Blanc kunnen zijn. Tien meter onder de top kijk ik opzij de diepte in en daar word ik ineens tamelijk duizelig van.
Zou die berg afval eigenlijk kunnen gaan schuiven? Niet aan denken!
Op weg naar beneden volgen we zijpaadjes waar-

Quiz

In Wallonië ligt Liberchies en in een woonwagen aan de rand van dit dorp werd in 1910 een jongetje geboren dat later een van de meest markante gitaristen ter wereld zou worden. Wie was hij? Ga dan naar **www.reizen.nl** en maak kans op een Wensbon. **www.wensbon.nl**

Foto boven: Kompel Johan Hintjes, in de mijn van Blegny: 'Daar heb ik een vogelspin van plastic aan het plafond gehangen.'
Rechts: Sinte Barbara is de beschermheilige van de mijnwerkers. Dit beeld staat in Blegny-Mine.
Linksonder: Le Bois du Cazier in Marcinelle.

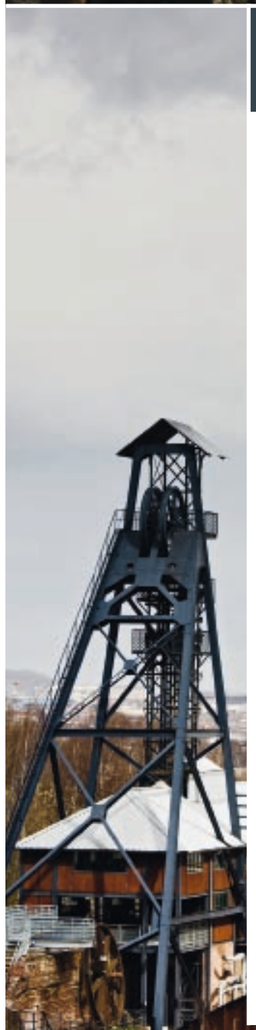

door we nog bijna verdwalen ook, en als we aankomen in de kantine van het mijncomplex Blegny-Mine zijn we nog steeds verwaaid en uitgelaten: de rode konen-brigade heeft de top van de terril gehaald, dat mag wel in de krant.
'Ik was daarboven ineens heel bang dat de hele boel zou gaan verschuiven', zeg ik tegen Cédric Langer, projectmanager van een interregionaal project dat het terrillandschap onder haar hoede heeft genomen.
'Gek hè!'
'Nee hoor', zegt Cédric. 'De terril du Hasard ís ook erg instabiel.'
Pardon?
'De Hasard', zo merkt hij op, 'daar zou ik nóóit mensen bovenop sturen.'
Oh.

Kompel voor het leven

Er is trouwens iets bijzonders in Blegny: de plaats ligt op een plateau en een deel van de mijnen ligt boven het grondwater, waardoor ze niet onder water liepen toen de steenkoolwinning werd gestopt. In Blegny-Mine kun je die mijnen gewoon in. Na dagen rondbanjeren over de afvalhopen van de mijnen, vind ik het niet meer dan passend om nu ook een mijn zelf te bekijken.
Ze hebben hier ook de beste gidsen die je je wensen kunt: voormalig mijnwerkers. Mannen zoals Johan Hintjes, die 27 jaar onder de grond hebben gewerkt, in mijnen in Limburg, Duitsland en België. Hij voert me naar diepten van dertig tot zestig meter. De mijnwerkers zwoegden in nauwe, schuin aflopende schachten, soms niet meer dan zestig centimeter breed. Ze hakten onder oorverdovend lawaai van pneumatische boren de steenkool los.
Soms, vertelt Johan, kregen mensen ineens last van claustrofobie. Die verstijfden zo, dat er een dokter moest komen om ze plat te spuiten en af te voeren. Nee, zelf heeft hij daar nooit last van gehad.
'Als je naar beneden ging, zette je een knop om. Beneden in de mijn was je een ander mens.'
Diep onder de grond smeedden gevaar en kameraadschap tussen de mijnwerkers een band voor het leven.
'Je kompel', zegt Hintjes, terwijl hij me voorgaat een lange trap af: 'daar kon je een huis mee bouwen'.
Het was ook een kompel die hij hier ontmoette toen hij zelf op bezoek kwam in Blegny, en die hem overhaalde om hier zelf als vrijwilliger te gaan werken.
'Het is het mooiste dat me ooit is overkomen, anders was ik doodongelukkig geworden.'
Hij vertelt over het dagelijks leven in de mijnen, demonstreert apparatuur, laat me de mijnen horen, ruiken, voelen.
Weer buiten, knipperend tegen het felle zonlicht, haal ik diep adem. Ook hier is een terril. Terwijl ik naar boven loop wordt het steeds kouder en gaat het harder waaien. Ik stop mijn handen diep in mijn zakken. Beneden me ligt een coulisselandschap met hoogstam- en laagstamboomgaarden. In een ander tijdperk had ik nu vijfhonderd meter onder de grond met mijn kinderen een karretje vol steenkool naar de mijnschacht lopen duwen. Niet een uurtje, maar een dag, een week, een maand, een jaar.
Tijdens de afdaling raap ik brokken leisteen op en breek ze met verkleumde vingers open, tot ik er een vind waarin de vormen van een piepklein schelpje te zien zijn. Een organisme dat driehonderd miljoen jaar geleden leefde, in een tijd dat de continenten nog aan elkaar vastzaten, dat er alleen in de zee al iets van leven was, omdat er op het land nog niet genoeg zuurstof in de lucht zat om te ademen. •

PRAKTISCH

Hoe kom je er?

De afstand Utrecht - Bernissart, het startpunt van onze route, is ongeveer 265 kilometer. De gereden Terrilroute van Bernissart via Charleroi en Luik naar Blegny-Mine is ongeveer 190 kilometer. Wij deden drie dagen over de trip, maar de route kan ook korter of langer.

Accommodatie

Charleroi: Hotel Leonardo City, Boulevard Tirou 96 (in het centrum), tel. +32-(0)71 319811, www.leonardo-hotels.com, 2-pk v.a. € 69 incl. ontbijt. **Luik: Hotel Hors Château**, Rue Hors Château 62 (in het centrum), tel. +32-(0)42 506068, www.hors-chateau.be. Intiem hotel boven een restaurant, , 2-pk € 95 excl. ontbijt.

Eten & Drinken

Charleroi- Au Provençal, hartje centrum (Rue Puissant 10, www.restoauprovencal.be, menu rond € 40). Italiaanse keuken, heerlijk en geheel in stijl: vele Italianen in de regio zijn nakomelingen van de mensen die in de jaren vijftig in de mijnen kwamen werken.
Bij het Latijns-Amerikaanse **La Cantina** in **Luik** (Place Saint-Etienne 2, tel. +32 (0)4221 3535, menu ca. € 50) bestond het dagmenu uit een eindeloze opeenvolging van zeer kleine hapjes. Je moet er veel tijd voor uittrekken en na afloop heb je de neiging alsnog een frituur te overvallen, maar een bijzondere smaakbelevenis was het wel.
Op **www.terrils.be** vind je een lijst van **Terrils gourmand**: 17 betaalbare eetadressen in o.m. Charleroi, Mons en La Louvière, die iets met de oude industrie en/of mijnbouw te maken hebben.

Terrils op eigen houtje

De avontuurlijke aanpak: rijd naar een slakkenberg en kijk of er een toegang is. Bij een flink aantal (beboste) terrils loopt er een smal wandelpad naar boven, bij kale terrils kun je ook gewoon tegen de hellingen opklauteren. Maar zo gaat het niet altijd: soms is de toegang verboden of is er simpelweg geen toegangsmogelijkheid wegens dichte hekken of ondoordringbaar struikgewas aan de voet van de terril. Op www.terrils.be vind je plattegronden van een aantal goed toegankelijke terrils.

DE GROOTSTE MIJNRAMP

In de ochtend van 8 augustus 1956 brak er brand uit in een van de mijnschachten van le Bois du Cazier in Marcinelle. De mijnwerkers die op dat moment aan het werk waren, raakten op bijna duizend meter diepte opgesloten en kwamen vrijwel allemaal om het leven. Het ging in totaal om 262 kompels, onder wie 136 Italianen, 95 Belgen en daarnaast ook Grieken, Polen, Russen, Marokkanen en Turken – de jongste was veertien jaar. Het was de grootste mijnramp in de Belgische geschiedenis. **www.leboisducazier.be.**

Informatie en sites

Belgisch Verkeersbureau voor Wallonië en Brussel, tel. 0900-2020107 (€ 1 p/min.), **www.belgie-toerisme.be**.

- **www.terrils.be** De Féderation du Chaîne des Terrils van Olivier Rubbers heeft een eigen website met veel info over terrils en een excursie-agenda (doorgaans op zaterdag, deelname kost ca. € 8)
- **www.groenmetropool.nl** Het project Pays des Terrils maakt deel uit van een interregionaal project over Postindustrieel Landschap, waaraan 24 partners, gemeenten en verenigingen meewerken uit Wallonië, Vlaanderen, Nederland en Duitsland.
- **www.nl.erih.net** Site van de European Route of Industrial Heritage, hier vind je informatie over toeristische routes langs industrieel erfgoed in Nederland, België en Duitsland.

Sentier des Terrils

Er is een wandelroute uitgezet door het land van de terrils, de ***Grand Randonnée 412***. Het cijfer komt van 4 december, de naamdag van Sinte Barbara, de beschermheilige van de mijnwerkers. De route is in totaal zo'n 300 kilometer lang en loopt van Bernissart naar Blegny-Mine. De 2 routeboekjes (vooralsnog alleen Franstalig) voor de ***Sentier des Terrils GR 412*** bevatten ook OV-info. Ze zijn onder meer verkrijgbaar via www.grsentiers.org (ISBN 2 9600450 8 4, westelijk deel en ISBN 2 9600450 9 2, oost). Prijs: € 16,50 per stuk, (plus € 3 verzendkosten). Of via www.terrils.be, voor € 17 (incl. verzenden).

4 BIJZONDERE MUSEA LANGS DE TERRIL-ROUTE

1. **Le Bois du Cazier:** mijnmuseum en herdenkingscentrum voor de mijnramp uit 1956 www.leboisducazier.be.
2. **Blegny-Mine:** museum op de locatie van een voormalige steenkoolmijn www.blegnymine.be.
3. **Musée de l'Iguanodon de Bernissart:** met indrukwekkend dinoskelet en andere fossielen www.bernissart.be/musee.
4. **Maison des Terrils**, informatiecentrum in een voormalige wasinstallatie van de mijn in Saint Nicolas, www.paysdesterrils.eu.

Meer informatie over en foto's van deze musea is te vinden op **www.reizen.nl.**

Terrilhoppen